

Det Norske Teatret

Slawomir Mrozek/Ambassadøren

Statssekretæren: Det eg meiner, er objektivt sett subjektivt, men subjektivt sett objektivt. Det De meiner, er objektivt sett subjektivt og subjektivt sett *ikkje* objektivt.

Ambassadøren: Kvifor det?

Statssekretæren: Fordi Dykkar meining ikkje stemmer med vår.

*

Statssekretæren: Den beste av alle verder fører med seg at ei enda betre aldri kjem i staden, fordi ingenting kan bli betre enn det beste, det beste kan aldri utvikle seg til noko betre, såleis vil den verda vi lagar, når ho eingong blir ferdig, bli verande for alltid.

*

Statssekretæren: Det er to slags røyndom. Den som ser ut til å vera sann, og den som verkeleg er det. Den som ser ut til å vera sann, er den røyndomen vi har i dag. Den verkeleg sanne røyndomen er den som ber i seg det verda *bør* vera. Konklusjonen blir denne: Ikkje det som er no, men det som skal koma, er verkeleg og sant.

*

Ambassadøren: Og kven er Satan?

Flyktningen: Satan er visse. Alt som kan provast kjem frå Helvete.

Ambassadøren: Med andre ord, alt vi er skråsikre på, kjem frå Satan?

Flyktningen: Rett. Satan er det motsette av tru.

Slawomir Mrozek/Ambassadøren

Ambassadøren

WILFRED BREISTRAND

Amelie, kona hans

BAB CHRISTENSEN

Othello, førstesekretær ved

ambassaden

VIDAR SANDEM

Statssekretæren

ODD FURØY

Flyktningen

NILS SLETTA

Elles medverkar

HARALD BRODIN og CARSTEN MUNTHE DAHL.

Omsetjing*, regi, scenografi og

kostyme:

BJØRN ENDRESON

Regiassistent:

MARIT OFSTAD

Scenografiassistent:

UNNI WALSTAD

Maske:

DORO WALSTAD

Inspisient:

BRITA GAARDER

Rekvisitør:

ESPEN ANDERSEN

Sufflør:

TORILL STEINLEIN

Musikken er henta frå «SINFONIA SACRA» av ANDRZEJ PANUFNIK, i ei innspeling der komponisten sjølv dirigerer Operaorkestret i Monte Carlo. (Unicorn Records Ltd 257).

* Omsetjinga er basert på forfattarens eigen versjon på engelsk og ei tysk omsetjing ved M. C. A. Molnar.

Ein pause.

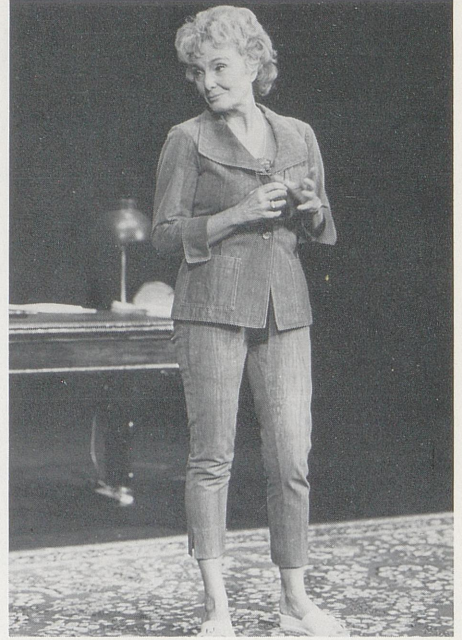
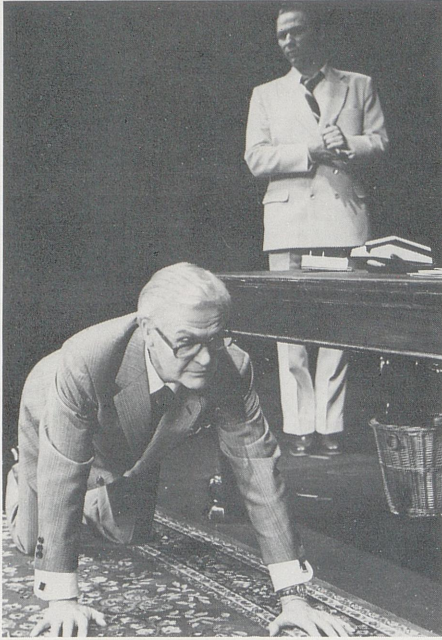
Premiere på Hovudscenen 30. oktober 1982.

Teaterforlag: Arlecchino Teaterforlag AB

Programredaksjon: Halldis Hoaas

Foto: Frits Solvang

Programdesign og trykk: Otto Falch as

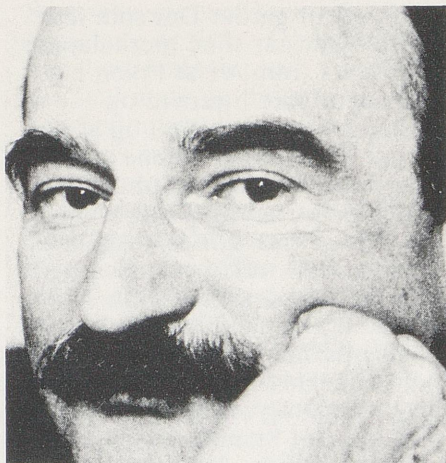

Stutt om forfattaren

Mrozek er fødd 26. juni i Borzecin, i nærleiken av Krakow i Polen. Far hans var postfunksjonær. Mrozek studerte arkitektur og målarkunst ved akademiet i Krakow, og har òg studert orientalske språk og filosofi. Han byrja alt i studietida å publisere satiriske teikningar og småstykke, og har arbeidd som journalist og teaterkritikar, som omsetjar og som teiknar i ei sportsavis. I 1958 vart Mrozek redaktør for veke-skriftet *Postepowiec* (Den progressive), der fleire av dei satiriske småstykkane hans vart prenta. Dei vart seinare samla i ei bok med same namnet. Han har skrivne noveller for ei rad polske publikasjonar, og dei humoristiske teikningane hans kjem regelmessig i magasinane *Przekrój* (Gjennom-snitt) og *Szpilki* (Nålestikk). I tillegg til skodespela har Mrozek gitt ut bøker med satiriske teikningar, fleire romanar og novellesamlingar.

Det første større skodespelet hans var «Politi» (*Policja*) frå 1958. Deretter følgde ei lang rad skodespel – blant dei mest kjende «Karl» (*Karol*) og «Strip-tease» frå 1961, «Tango» frå 1964, «Testarium» frå 1967, «Slaktehuset» frå 1975, «Emigrantane», kvartetten om reven, «Pukkelryggen» (*Garbus*), «Skreddaren» frå 1979 og no sist – i 1981 – «Til fots» og «Ambassadøren». Mrozek har fått ei rad prisar i heimlandet og utanlands for skodespela sine.

Mrozek forlet Polen i 1963 og flytta til Italia, der han vart buande til 1968. Da flytta han til Paris, der han framleis har hovudsete. Men han er stadig på

farten, og stykka hans blir spela over heile verda. Da han kom med sterk kritikk av Polens medverking ved invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968, vart det ei tid forbod mot å spele stykka hans i heimlandet, og bøkene hans forsvann frå biblioteka. Men etter kvart endra dette seg att, og Mrozeks skodespel hadde som oftast urpremiere i Polen. Etter at Jaruzelski tok over makta, er dette endra på nytt. «Ambassadøren» vart til dømes straks tatt av plakaten.

Tidlegare sende Mrozek kvar veke si vesle satiriske teikning til *Szpilki*, og i det velkjende dramatiskskriftet *Dialog* hadde han ei fast spalte – som jamvel heldt fram under Jaruzelski – kalla «Mine små brev», små perler der han kommenterer drama, litteratur, historie – ja, livet sjølv.

Sławomir Mrozek vart ofte plassert i boks med dei europeiske absurdistane som hadde sitt gjennombrøt på 50- og 60-talet. Han vart gjerne rekna som den første polske dramatikaren som etablerte seg innanfor vesteuro-

peisk avant-garde. Det som lett blir gløymt når slike merkelappar blir henta fram, er at Polen har sine egne rike litterære og dramatiske tradisjonar, og at det er *der* Mrozek har røtene sine. Han veks fram av ein tradisjon som har fostra ein Gombrowicz, ein Witkiewicz. Ein framstående polsk teaterkritikar har filosofert over dette spørsmålet i ein artikkel: «Det spesielle ved det polske drama i vårt hundreår ligg i den makelause evna til å sameine absurdisme og realisme. Dette finn ein alt i Stanislaw Wyspianskis skodespel, som i byrjinga av hundreåret la grunnlaget for moderne polsk dramatik og teater. Wyspianski forstod korleis ein i absurd form, men utan å miste kontakten med røyndomen, kunne skildre polsk liv. Eller tvert om: den absurdistiske teknikken hans tente det føremål å samle publikumsinteressa om røyndomen sine problem . . . Absurditetane i Wyspianskis drama har eit heilt konkret siktemål: dei er distanse-ringseffektar, slik Brecht skulle kome til å nytte dei i sine verker

Tom Tellefsen og Brit Elisabeth Haagensli i «Pukkelryggen» (1979).

Bjarne Andersen, Lasse Kolstad og Tordis Maurstad i «Tango» (1966).

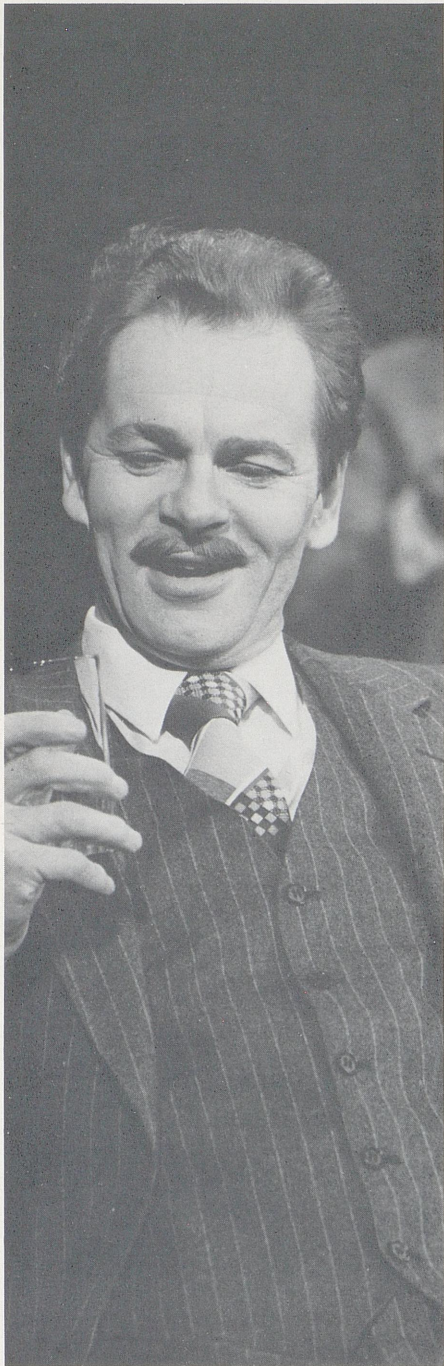
retti år seinare. På same måten nyttar Witkiewicz, Gombrowicz og ikkje minst Mrozek den absurdistiske teknikken.

I dei beste stykka sine tar han gjerne i bruk absurd humor og groteske innfall. Han utnyttar kontrasten mellom ord og bilete, mellom dialog og handling for å tydeleggjere ein røyndom som i seg sjølv er absurd. Han vil provosere publikum til å trekkje sine egne politiske, filosofiske og moralske slutningar.»

Som det blir sagt annan stad i dette programmet, representerer dei siste stykka til Mrozek noko nytt i forfattarskapen hans. Og han, som tidlegare klaga over at alle absolutt skulle finne politiske tolkingar i stykka hans, som sa at han slett ikkje interesserte seg for politikk, som sa han ønskte å halde seg utanfor alt det der, han var ein av dei første som offentleg gjekk ut og kommenterte det som hende i Polen i desember i fjor.

Vi ventar med spenning på det neste verket frå skrivebordet i Paris. Kva veg vil han no ta?

Statssekretæren: Dei viktigaste kjenslene er frykt. Og hat. Berre dei styresmaktene som veit korleis dei skal mate og dirigere desse to mest populære lidenskapane i folket er heilt og verkeleg demokratiske. Med omsyn til frykt, kan regjeringa sørgje for at ho kjem ut til folket frå eige depot, heimestrikka frykt, kan eg kanskje kalle det, det er bra for regjeringa at folket ser på ho med ei viss mon av redsle. Men hatet, det bør dirigerast utover. For å greie det treng vi ein fiende, ein framand nasjon som kan bli hata av heile nasjonen. Fienden må vera sterk nok til å kunne verke som mogleg trugsmål mot folket og dermed få hatet til å auka. Når eg no har sagt dette, burde det vera heilt klårt at Dykkar nasjon er den beste fiende vi kunne finne.

*

Ambassadøren: Av to ulike krefter vinn den sterkaste. Den større slår den mindre. Er det det De meiner?

Statssekretæren: Eg meiner at slik er livet.

Ambassadøren: Eg skjønar. Makt er Dykkar einaste gud.

*

Ambassadøren (til flyktningen): Eg har ikkje lenger lov til å tru at alt er berre bløff. No, og på grunn av deg, kan eg ikkje tru at alt ikkje er anna enn noko stort kosmisk vrøvl. Skjønar du? På grunn av deg. På grunn av denne fordømde, stupide, meiningslause kjensle av ansvar eg har andsynes deg.

Andor Birkeland

Ein dag i oktober – 1981

Eg skriv desse linene på eittårs-dagen for verdspremieren på Mrozeks «Ambassadøren» i Warszawa, 22. oktober 1981. Det er ein av dei dagane som kjem til å stå spikra i medvitnet, av fleire grunnar.

På veg heim frå møte i Istanbul og Beograd hadde eg på førehand planlagt å vere i Warszawa på denne premiere-dagen. På bakgrunn av den dramatiske, økonomisk elendige, og likevel nesten absurd-optimistiske utviklinga i Polen sidan hausten 1980 måtte det vere spennande å kunne oppleve upremieren på eit nytt stykke av Slawomir Mrozek, særleg ettersom iscenesetjaren var den uredde og kunstnarleg sterke teaterdirektør Kazimierz Dejmek. Mannen som vart tvinga til å gå frå Teatr Narodowy i 1968, no attende i Warszawa som ny sjef for Teatr Polski, kjend i Oslo òg, der han for ein del år sidan sette opp «Edward II» av Marlowe på Nationaltheatret.

Eg minnest med medynk og gru gatebiletet i Warszawa den dagen ifjor, isnande vind og elvetrekk frå Wisla. Frå hotellvindauget mitt i 16. høgda ein einaste liten fargeflekk i alt det grå: det raude flagget over partibygget nokre hundre meter borte. Frå vindauget ved hotellheisen ser eg ned på rundkøyringa i krysset mellom dei to store hovudgatene i Warszawa, folk opp og ned i undergangane, dei skitenraudgule trikkane, Kulturpalasset med spiret opp i oktobertåka. Og overalt menneske i kø etter nær sagt alt. Rasjone-ringskupongar, praktisk tala

tomme butikkar. Og så kontrasten: det blømande kulturlivet, nærmast eit under. Kvar kveld nær på 30 ulike framsyningar på opera, teater og kabaret!

Kvelden føre har eg sett generalprøva på Teatr Polski. Ei god venninne har sete ved sida av meg og kviskrande omsett replikkane i øyret mitt. No har premierepublikum fylt kvar plass. Spenninga er til å ta og føle på. Midt på rada bak meg sit ein høg, mellomaldrande mann med briller og mustasje.

Teppet går opp. Ein einaste fast dekorasjon gjennom heile stykket: arbeids- og mottakingsrommet til ambassadøren, høgt under taket, skrivebordet til venstre, bokreolar på veggene, inngangen til rommet frå høgre, sett frå salen. Her blir dialogane, konfrontasjonen, duellane spela ut, sjeldan meir enn to personar på scenen. Og berre fem i alt: ambassadøren, kona hans, ambassadesekretæren hans, representanten for det mektige vertslandet, og flyktningen.

På ei av dei mest kjende satiriske teikningane til Mrozek spør legen pasienten kva som er i vegen med han. – Eg har ideal, sukker pasienten.

– Kvifor søker De asyl? spør ambassadøren i det siste stykket til Mrozek. – Fordi eg har ei sjel, svarar mannen, flyktningen, *men-nesket*.

Under den første samtalen deira vil ambassadøren helst at slikt vel må kunne vere ei privatsak, dette eventuelt å ha sjel . . .

Den mektige representanten for vertslandet (Stanislaw Zaczyk t.h.) prøver å overtale ambassadøren (Andrzej Szczepkowski) om det perfekte totalitære system. (Foto: Marek Holzman.)

I den siste scenen i stykket er det annleis. Det har hendt noko avgjerande med han, med *hans* sjel. Dei to sit så å seie rygg mot rygg: flyktingen, *medmennesket*, på golvet med eit pledd om seg i det iskalde huset, ambassadøren i lenestolen, vend mot utgangen, mot det som kan skje.

Kva tenkjer han på? vil ambassadøren vite. Kor godt det skal bli når han får asyl, svarar flyktingen, når han kan reise langt bort og byrja eit nytt liv.

– Eigentleg likar eg Dykk ikkje, utbryt ambassadøren.

– Kvifor ikkje det? spør mennesket.

– Fordi eg på grunn av Dykk ikkje lenger kan tru at alt berre er ein stor kosmisk bløff, kjem det frå ambassadøren.

Og grunnen, legg han til, er det forbanna, tåpelege ansvaret han har tatt på seg for medmennesket sitt, flyktingen.

Mennesket spør kva klokka er.

Ambassadøren svarar: – Eitt minutt på tolv.

Plutseleg synest ambassadøren han høyrer ein lyd utanfrå. Han fer opp frå stolen og held revolveren framfor seg, lyfta til forsvar. Så går teppet.

Snart er alle klar over at den høge, mellomaldrande mannen med mustasje og briller på benken bak meg er forfattaren sjølv, som er komen frå Paris til Warszawa i høve verdspremieren. Det var så vidt han nådde fram. For det var streik på flyplassen i Paris. Men det vart sett opp fly for at Lech Walesa skulle få reise heim etter besøket hos franske fagrørsle-leiarar. Det flyet hadde òg plass til Mrozek. Og både han og teatersjef Dejmeck, som sette den første

«Ambassadøren» i scene, vart langvarig hylla saman med skodespelarane denne teaterhistoriske kvelden på Teatr Polski i Warszawa 22. oktober 1981.

Og likevel! Ligg det ikkje noko i applausen, noko i lufta, noko i heile den ytre, kalde, fattig-grå Warszawa-kvelden med det utruleg rike og varme kulturlivet, noko som varslar: «Eitt minutt på tolv!»

Den ugløymande premierefeiringa saman med forfattar, teatersjef, og det vesle skodespelarensemblet, ein eng krins, ei sjeldsynt dempa høgtid over samværet, Solidarność-ånda var så absolutt til stades ved det enkle fest-måltidet i klubblo-

(framhald)

Brev til utlendingar eller Det det ikkje var

Alle veit kva som hende natta mellom 12. og 13. desember. Men alle synest ikkje vite at det korkje var spørsmål om «ein unntakstilstand i samsvar med den polske grunnlova» – det er den offisielle versjonen – eller eit statskupp eller eit militærkupp, slik kritikarane av den offisielle versjonen hevdar. Det som hende den natta var ikkje noko «unntak» eller noko «uniktt».

Dette har nemleg som føresetnad at situasjonen tidlegare var normal. Men ingenting har vore normalt i Polen etter 1939 – frå den tyske okkupasjonen til det kommunistiske systemet Sovjetunionen har påtvinga landet, med stillteiande samtykke frå vestmaktane.

Det som no hender i Polen kan berre kallast kontinuitet, eit framhald av ein tilstand som ikkje er noko unntak, jamvel om det er ein abnormitet. Det har gått føre seg i 36 år. Det einaste nye er at det ein tidlegare prøvde å skjule under den offisielle løgna – til dømes løgna om Polens parlamentariske system – no står ope fram som naken sanning. Den nakne valden. Vi er attende der vi byrja for 36 år sidan.

Det er ikkje sant at den polske hæren utgjør ei tredje kraft mellom partiet og Solidaritet. Solidaritet representerer folket, samfunnet, nasjonen. Partiet vart heilt enkelt for svakt til å halde oppe sitt diktatur over nasjonen utan hjelp frå hæren.

Arrestasjonane av tidlegare, forlengst avdanka, partikoryfear samstundes med at leiarane for Solidaritet var arresterte, var eit meisterstykke i propaganda. Men berre dersom general Jaruzelski arresterer seg sjølv i eigenskap av partileiar kan ein tru på talen om hæren som ei tredje kraft.

Stawomir Mrozek

kala til skodespelarforbundet i bydelen Mokótow i seine kveldstimar, ei stemning så riktig, så fantastisk, så skjør, så absurd: Eitt minutt på tolv!

Eg intervjuar forfattaren og meiner at «Ambassadøren» viser ein ny Mrozek. Han er einig. Da han tok til å skrive for 24 år sidan, var det berre for å more publikum. Framleis er det avgjerande for han å ha eit publikum å skrive for.

– Men, understrekar han, – eg stiller meg stadig meir seriøse spørsmål og prøver å gi direkte svar, ærlege svar. Eg er altså blitt opnare, eg prøver ikkje lenger å skjule meg bak det groteske, det parodiske eller det bisarre.

Den oktoberkvelden for eitt år sidan hevda han at han ikkje først og fremst hadde hatt den spesielle polske situasjonen i tankane da han skreiv «Ambassadøren». Men han ville sjølvsagt ikkje bli overraska om publikum og kritikarar skulle finne symbolske parallellar mellom stykket og Polens dilemma.

Frostnettene let ikkje vente lenge på seg. Sjeldan har vel teatrets dramatikkk blitt så raskt innhenta av den brutale røyndomen.

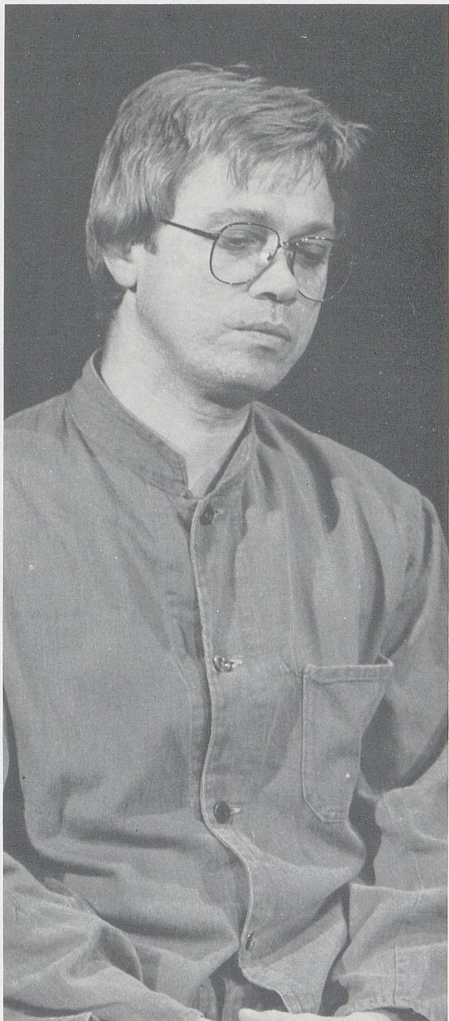
Natta til 13. desember 1981 slo klokka tolv.

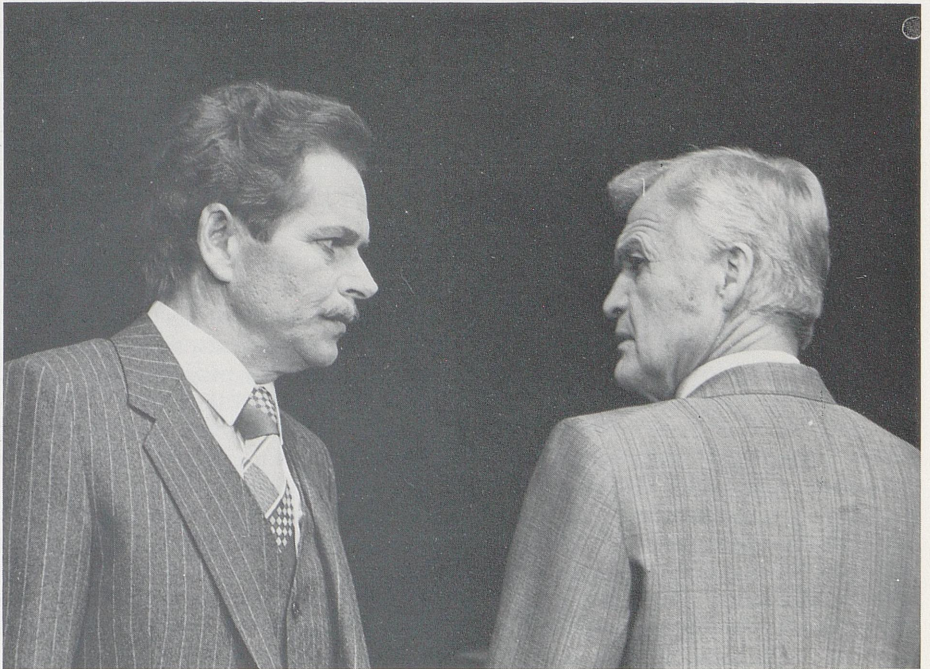
Det var kveldens forfattar som var snøgt ute og i verdspressa offentleggjorde sitt «Brev til utlendingar».

«Ambassadøren» vart fort tatt av programmet i Warszawa. No går stykket sin sigersgang på teatra i fleire av hovudstadene i Europa. På Dramaten i Stockholm var det opningsframsyning i haust på Målarsalen, med Jarl Kulle i hovudrolla. Utselde hus sidan 20.

august. I dag er prøvene i gang med sikte på å flytte framsyninga over til den store scenen på Dramaten. Det viser at folk i Vesten gjennom «Ambassadøren» av Slawomir Mrozek identifiserer seg med lagnaden til Polen.

Det er i sanning spennande stoff som har Noregspremiere på Det Norske Teatret – ein kveld i oktober.

Statssekretæren: Høyr her. I eit system basert på religiøs tru, blir syndaren straffa etter døden. Han går til helvete på grunn av syndene. Straffa blir – skal vi seia – utsett. Men som De veit, er vårt system basert på eit anna prinsipp som er verdsleg og menneskeleg, ikkje overjordisk. I vårt system blir syndaren straffa før døden, her og no . . . . Sjølv Gud den Allmektige kan ikkje berge ein syndar om syndaren ikkje angrar. Vårherre har ikkje anna val enn å straffe han . . . . Eit einaste unntak frå regelen ville få heile systemet til å rakne. De spør oss om å gjere noko som enda Gud Fader ikkje har råd til.

*

Statssekretæren: Staten dykkar forsvann til folkets store og siste glede. Alle presidentane og politkarane dykkar har hatt eit einaste prinsipp: Å tekkjast folket, smigre veljarane, smiske for massane. Korleis kan staten dykkar vise at han er vennesæl og verkeleg til glede? Heilt enkelt ved å avgrense seg, trekkje seg, gi opp makta. Men det er ein delikat balansegang i dette spelet.

Dersom ein for lenge og for bra let som ein ikkje eksisterer, endar det med at ein i røynda blir heilt borte . . .

I samsvar med lov for alt liv som seier at sterk blir sterkare og svak svakare kan det store bli større og større i det uendelege, men kor lenge trur De at det vesle kan bli mindre og mindre? Berre til forsvinningspunktet, til det ikkje er meir. Det er det store mistaket dykkar: De trudde de kunne krympe i det uendelege og likevel vera til.

Ambassadøren: Det hender eg synest at alt er bløff. Som om alt vi har levd er måla på eit slags teppe. Og vi veit ikkje at det er måla, vi trur det er verkeleg. Plutseleg kjem timen da teppet rivnar, og vi ser sanninga. Vi ser bitar av liv og alt som bind bitane saman, kanskje noko vi aldri har drøymt. Vi ser alt vi har sett før, men no farga av sanninga. Da går det opp for oss at alt opp til denne timen har vore ein dårleg vits, ein diger bløff.

*

Statssekretæren: Somme kallar systemet vårt totalitært og meiner med det noko nedsetjande. Det har alltid undra meg. Kva er gale med eit folks totale lykke? Kvifor skulle det vera noko gale med at massane vart totalt nøgde? Men den totale lykke er berre mogleg under eit vilkår: Ho må vera total. Totalitetens prinsipp seier at sjølv det minste ledd er det same som det heile. Derfor kan vi ikkje godta den minste endring utan at vi endrar heile systemet.

Stutt om komponisten

Andrzej Panufnik vart fødd i Warszawa 24. september 1914. Han byrja komponere berre ni år gammal, og tok diplomeksamen ved konservatoriet i heimbyen i 1936. Da hadde han gjort unna studiet på halve tida. Året etter studerte han dirigering hos Felix Weingartner i Wien. Han heldt fram med studium i London og Paris, og vende heim til Polen like før andre verdskrigen braut ut.

I krigsåra budde Panufnik i Warszawa, der han trass i vanskelege tilhøve heldt fram med arbeidet som komponist. Han tok òg del som pianist i ei rad undergrunnskonsertar, der han spela bannlyste verk av jødiske, russiske og polske komponistar. Han skreiv ei rad patriotiske songar under pseudonym.

Rett etter krigen vart han fast dirigent for symfoniorkestret i Krakow, seinare sjef for Warszawa-filharmonikarane. I åra som kom reiste han over heile Europa og dirigerte alle dei fremste orkestra. I 1950 var han i Moskva og Kiev for å studere sovjetiske undervisningsmetodar, i 1953 var han leiar for ein polsk kulturdelegasjon til Kina.

I desse åra vart han heidra på fleire vis av den polske staten. Likevel var han ikkje i stand til å godta den stadig strengare kontrollen med skapande, kunstnarleg verksemd. I 1954 flykta han under dramatiske omstende til Vesten, som ein protest. Han ønskte først og fremst å arbeide uavhengig, men han vona samstundes at aksjonen hans skulle føre til betre tilhøve for kollegaene heime. To år

seinare, under «tøveret» i 1956, fekk dei fleste polske kunstnarar ein større grad av uttrykksfridom. Men verka til Panufnik var framleis bannlyste.

Panufnik slo seg ned i England, og arbeidde som dirigent der – i to år fast ved symfoniorkestret i Birmingham. Han slutta for å kunne bruke meir tid til komposisjonsarbeidet, men han reiser framleis frå tid til anna som dirigent til alle verdshjørne.

Alle dei tidlege verka til Panufnik er tapte: dei brann opp under opprøret i Warszawa i 1944. Han skreiv sjølv sagt mykje i dei vanskelege åra rett etter krigen òg, men dei viktigaste verka hans er blitt til i England. Blant desse er «Sinfonia Sacra», «Sinfonia Concertante», «Sinfonia Mistica», »Sinfonia di Sfera», «Metasinfonia», ein pianokonsert, ein fiolinkonsert tinga av Yehudi Menuhin, «Universal Prayer», ein strykekvartett og «Concerto Festivo» – tinga av London Symfoniorkester til 75-års jubileet deira i 1979.

«Sinfonia Sacra» vart komponert i 1963, og vart skapt til minne om 100-års jubileet for den polske statsdanninga og innføringa av kristendomen som vart feira i 1966. Komposisjonen vann førstepris ved Prix de Composition Musical Prince Rainer II de Monaco i 1963.

Etter 23 år fekk Panufniks musikk si førsteframføring i Polen i 1977 – da vart «Universal Prayer» spela ved haustfestivalen i Warszawa. Året etter vart «Sinfonia Sacra» framført same stad. Eit djupt rørt polsk publikum gav verket ståande applaus.

